

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

- Z OBSAHU: FERENCOVÁ, Michaela: Spolužitie zaliate v bronze:
Pomníky významných osobností ako prostriedok
organizovaného šírenia klasifikačných schém
BUŽEKOVÁ, Tatiana – KREKOVIČOVÁ, Eva:
Dobšinského „Úvahy o slovenských povestiach“ vo svetle
súčasných folkloristických a slavistických výskumov
GNIECIAK, Monika: Zmeny obytného priestoru
v hornosliezskych robotníckych štvrtiach
JUHÁSZ L., Ilona: Kopijovité/pamätne stĺpy ako
prostriedky národného označenia priestoru
BOBÁKOVÁ, Miroslava: Inšpirácie a konfrontácie:
práca v Indii, antropológia a jej vývoj

Na obálke:

Prvá strana: *Ilustrácia Ludovíta Fullu k rozprávke "Popolvár najväčší na svete" (In: Druhá kniha zo zbierky Pavla Dobšinského, Mladé letá Bratislava 1972, s. 100)*

Preklady: *autori textov*

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach: MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH a ERIH (impaktovaná databáza ESF)

Slovenský národopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- F e r e n c o v á, Michaela:** Spolužitie zaliate v bronz: Pomníky významných osobností ako prostriedok organizovaného šírenia klasifikačných schém..... 5
- B u Ź e k o v á, Tatiana – K r e k o v i č o v á, Eva:** Dobšinského "Úvahy o slovenských povestiach" vo svetle súčasných folkloristických a slavistických výskumov..... 18
- G n i e c i a k, Monika:** Zmeny obytného priestoru v hornosliezskych robotníckych štvrtiach..... 28

MATERIÁLY

- J u h á s z L., Ilona:** Kopijovité/pamätne stĺpy ako prostriedky národného označenia priestoru..... 43
- B o b á k o v á, Miroslava:** Inšpirácie a konfrontácie: práca v Indii, antropológia a jej vývoj..... 55

VYHRADENÉ PRE

- L u t h e r o v á, Soňa:** Agenda vecí okolo nás (rozhovor s Alison Clarke)..... 68

ROZHLADY - SPRÁVY - GLOSÝ

- K** životnému jubileu prof. PhDr. Rastislavy Stoličnej, DrSc. (Katarína N o v á k o v á)..... 74
- Chute a vône na Slovensku – tradície kulinárnej kultúry (Peter S l a v k o v s k ý)..... 78
- Konferencia "Poľsko-Slovensko. Pohraničie kultúrne a etnické" (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 80
- Desať rokov etnologického centra vo Forum inštitúte (Marta B o t í k o v á)..... 81
- Medzinárodná konferencia v Mojmírovciach „Holokaust ako historický a morálny problém“ (Ivica B u m o v á)..... 83
- Múzejné zbierky a zberatelia - IX. ročník seminára Etnológ a múzeum v Košiciach (Dita N o c i a r o v á)..... 86

- Konferencia Anthropology of/in Post - Socialist World (Norbert M a u r)..... 88
- "Stratený čas?" – Slovensko v dokumentárnej fotografii (Zora V a n o v i č o v á)..... 89
- Valné zhromaždenie a workshop COHA (Hana H l ô š k o v á)..... 91

RECENZIE - ANOTÁCIE

- S. Brouček - R. Jeřábek (eds.): Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska 1-3 (Ján B o t í k)..... 94
- O. Danglová - J. Zajonc (eds.): Mestá a dediny pod Malými Karpatmi (Peter S l a v k o v s k ý)..... 96
- G. Kiliánová: Identita a pamät. Devín / Theben / Dévény ako pamätne miesto (Peter M a c h o)..... 98
- J. Nosková: Reemigrace a usídlování volynských Čechů v intepretacích aktérů a odborné literatury (Miroslava H l i n č í k o v á).... 105
- K. Michajlova: Potulný žobravý slepý spevák vo folklórnej kultúre Slovanov (Lenka M a j c h r á k o v á)..... 106
- P. R. Magocsi: The people from nowhere. An Illustrated History of Carpatho-Rusyns (Katarína P a n o v á)..... 109
- M. Priečko a kol.: Nesluša 1367- 2007 (Jana R a j n i a k o v á)..... 111
- P. Žeňuch (ed.): Cyrilské a latinské pamiatky v byzantsko-slovanskom obradnom prostredí na Slovensku (Viera G a š p a r í k o v á)..... 112
- M. Toncrová (ed.): Etnokulturní tradice v současné společnosti (Zora V a n o v i č o v á)..... 114
- S. Letavayová (ed.): Reflexia globalizácie v lokálnom spoločenstve (Zuzana B e ň u š k o v á)..... 116

CONTENTS

STUDIES

- F e r e n c o v á, Michaela: Coexistence cast in bronze: monuments of significant persons as means of organized distribution of classificatory schemes.....** 5
- B u ž e k o v á, Tatiana – K r e k o v i č o v á, Eva: „Reflections on the Slovak legends“ by P. Dobšinský in the recent folkloristic and slavistic focuses.....** 18
- G n i e c i a k, Monika: Transformation of living space in the upper silesian patronal settlements.....** 28

MATERIALS

- J u h á s z L., Ilona: Commemorative pillars as national space markers.....** 43
- B o b á k o v á, Miroslava: Inspiration and confrontation: work in India, anthropology and its development.....** 55

RESERVED FOR

- L u t h e r o v á, Soňa: Agenda of the things around us (discussion with Alison Clarke).....** 68

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of prof. PhDr. Rastislava Stoličná, DrSc. (Katarína N o v á k o v á).....** 74
- Tastes and fragrances of Slovakia – tradition of culinary culture (Peter S l a v k o v s k ý).....** 78
- Conference "Poland-Slovakia. Cultural and ethnic borders" (Kornélia J a k u b í k o v á).....** 80
- Ten years of Centre of ethnology in Forum Institute (Marta B o t í k o v á).....** 81
- International conference in Mojmirovce „Holocaust as historical and moral problem“ (Ivica B u m o v á).....** 83
- 9 th Seminar “Ethnologist and museum” in Košice (Dita N o c i a r o v á).....** 86
- 3 rd International Student Conference of Antropo Web (Norbert M a u r).....** 88

“Lost time?” – Slovakia in documentary photography – exhibition (Zora V a n o v i č o v á)..... 89

General assembly and workshop COHA (Hana H l ô š k o v á)..... 91

BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS 94

**SPOLUŽITIE ZALIATE V BRONZE:
POMNÍKY VÝZNAMNÝCH OSOBNOSTÍ AKO PROSTRIEDOK
ORGANIZOVANÉHO ŠÍRENIA KLASIFIKAČNÝCH SCHÉM****MICHAELA FERENCOVÁ**

*Mgr. Michaela Ferencová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19,
813 64 Bratislava, Slovakia*

The study provides an account on institutional distribution of classificatory schemes. The author focuses on the role of the idea of valuable past in the policy of the Municipal Government in the ethnically mixed town of Nové Zámky in South-Western Slovakia. She analyses the case of revitalisation of the Main Square that represents the central public space of the town undertaken in 2005 that consisted in removals and installations of monuments. The author argues that the statues placed at the Main Square have been used as instruments in the efforts to support local belonging as well as ethnic balance between the Slovak and Hungarian inhabitants of the town.

Kľúčové slová: urbánny priestor, pomníky, verejné oslavy, klasifikačné schémy, etnicita, lokálna príslušnosť, šírenie reprezentácií, komunálna politika, byrokratické organizácie

Key words: urban space, monuments, public festivities, classificatory schemes, ethnicity, local belonging, distribution of representations, local politics, bureaucratic organizations

Tvrdenie, že minulosť hrá svoju úlohu v prítomnosti a ovplyvňuje rozhodnutia o budúcnosti znie akiste triviálne. Schopnosť pamätať si umožňuje človeku konať, či už úmyselne alebo automaticky, na základe predchádzajúcich skúseností. Na tomto predpoklade je založený aj koncept *habitu* Pierra Bourdieuho. Habitus je štruktúrou zodpovedajúcou za pravidelnosti v ľudskom konaní bez nevyhnutnosti nasledovať explicitné pravidlá. Utvára sa tak, že myseľ človeka klasifikuje situácie, s ktorými sa jednotlivec v priebehu života stretol. Keď

nastanú podobné okolnosti, jednotlivec je schopný automaticky konať tak, ako si v určitom druhu situácií navykol (BOURDIEU 1990: 53). Predmetom mojich úvah však nebudú vplyvy nadobudnutých skúseností vo forme implicitného habitu na individuálne konanie, ale úloha explicitných predstáv o minulosti v komunálnej politike. Mám v úmysle ukázať, ako sa predstava o minulosti ako hodnote prejavila pri pretváraní verejných priestranstiev v etnicky zmiešanom meste Nové Zámky. Zameriam sa na prípad revitalizácie Hlavného námestia, ktoré je centrálnym verejným priestranstvom mesta. Revitalizácia sa uskutočnila v roku 2005 a spočívala v odstraňovaní a inštalácii monumentov. Z námestia bola odstránená socha s názvom „Vítazstvo“, osadená v 60. rokoch 20. storočia, ako aj busta avantgardného básnika, maliara a novozámockého rodáka Lajosa Kassáka, umiestnená v tomto priestore v roku 1993. Namiesto nich pribudli na námestí dva monumenty – socha prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny Antona Bernoláka a socha ostrihomského arcibiskupa Györgya Széchényiho.

Problematika stavania a odstraňovania monumentov stojí v centre pozornosti mnohých bádateľov. V súvislosti s pádom socialistického režimu v strednej a východnej Európe sa tohto problému dotkla Katherine Verdery (1999), ktorá si kladie otázku, prečo obyčajné kusy kameňa či bronzu vyvolávajú toľko rozruchu. Prečo je taká naoko nepragmatická aktivita ako stavanie pomníkov predmetom pozornosti politických činiteľov i finančných investícií? Odpoveďou na túto otázku je podľa mňa skutočnosť, že monumenty sú prostriedkom šírenia predstáv o minulosti, vytvárajú tak zároveň priestor pre zápas o interpretáciu minulosti a o klasifikačné schémy. Verdery hovorí o monumentoch ako o prostriedkoch rekonfigurácie času a priestoru a dáva tento fenomén do súvislosti s politickými zmenami (1999: 6, 39-40).

Mojím cieľom je popísať, ako inštitúcia mestskej samosprávy v Nových Zámkoch využila spomínanú revitalizáciu verejného priestranstva, uvedenie pri distribúcii klasifikačných schém. Budem pritom vychádzať z dát získaných počas etnografického terénneho výskumu, ktorý som uskutočnila v rokoch 2003 a 2005. Informácie pochádzajúce z pozorovaní verejných aktivít a rozhovorov s predstaviteľmi lokálnych inštitúcií doplním údajmi z miestnej tlače a úradných dokumentov. Svojimi úvahami čiastočne nadväzujem na myšlienky publikované v mojej štúdií o spomienkových slávnostiach, ktorá vyšla v Slovenskom národopise 1/2005 (FERENCOVÁ 2005).

Klasifikačné schémy a ich organizovaná distribúcia

Ľudský mozog disponuje schopnosťou kategorizovať poznatky a skúsenosti a redukovat tak množstvo prijatých informácií (BRUBAKER – LOVEMAN – STAMATOV 2004: 38). Tomuto princípu „kognitívnej ekonómie“, ktorého výsledkom je spracovanie „maximálneho množstva informácií pri minimálnom kognitívnom úsilí“ (ROSCH 1978: 28), podliehajú aj poznatky o sociálnom svete. To znamená, že máme tendenciu klasifikovať ľudí do skupín na základe rôznych kritérií. V tejto štúdií venujem pozornosť etnickým skupinám, konkrétne Slovákom a Maďarom, keďže podľa posledného sčítania obyvateľov z roku 2001 sú to dve najpočetnejšie etnické skupiny v meste.¹ Zároveň ma však zaujíma aj skupina občanov mesta - Novozámčanov.

Skupiny považujem za dôsledok schopnosti ľudského mozgu klasifikovať poznatky a chápem ich ako komunity existujúce v predstavách jednotlivcov (ANDERSON 1991). Ľudia si predstavujú skupiny ako celky pretrvávajúce v čase. Súčasťou predstáv o skupinách sú preto aj predstavy o ich minulosti. Vezmime si napríklad slovenský národ, o ktorom veríme, že pred sto rokmi to bol ten istý celok ako v súčasnosti, hoci ľudia, ktorí ho v tom čase tvorili,

sú dnes sotva medzi živými. Genézu národa považujeme za jeho dôležitú charakteristiku. O stavaní pomníkov môžeme metaforicky hovoriť ako o forme „verejného spomínania“. Nemám pritom na mysli vyvolávanie spomienok na vlastné skúsenosti jednotlivcov, ale distribúciu a reprodukciu sprostredkovaných predstáv o minulosti. Minulé momenty, o ktorých sa informácie šíria a uchovávajú, sa obvykle považujú za súčasť histórie určitej skupiny. V Nových Zámkoch sa stretne s interpretáciami minulých udalostí ako súčasťou dejín dvoch najpočetnejších etnických skupín žijúcich v meste - Slovákov a Maďarov. Zároveň narazíme aj na vnímanie minulosti v lokálnom kontexte.²

V odbornej literatúre v rámci sociálnych vied sa klasifikácie spomínajú prevažne v súvislosti so skupinami ľudí. Brubaker, Loveman a Stamatov (2004: 43) však upozorňujú na to, že etnické alebo iné kategórie sa môžu využívať aj pri klasifikácii objektov, udalostí alebo situácií. Priradovanie minulých udalostí ku skupinám je vlastne výsledkom používania tých istých klasifikačných schém pri kategorizácii ľudí i pri triedení historických faktov. Samozrejme, netvrdím, že sa tak deje s plným vedomím užívateľov týchto schém. Podľa Bourdieuho klasifikačné schémy neslúžia iba pri uvažovaní a triedení teoretických poznatkov, ale využívajú sa predovšetkým v praxi pri utriedovaní vnemov, skúseností a pri riadení konania. Ľudia si ich osvojujú praxou, väčšinou bez teoretickej inštrukcie. Podobne ich môžu využiť pri svojom konaní bez potreby vytvoriť si explicitné reprezentácie, ktoré týmto schémam zodpovedajú (BOURDIEU 1977: 97). Ľudia väčšinou aplikujú klasifikačné systémy na konkrétnu situáciu bez toho, aby ich vedeli popísať (BRUBAKER – LOVEMAN – STAMATOV 2004: 38; D'ANDRADE 1995: 180).

Bourdieu považuje za významného distribútora klasifikačných schém štát. V spoločnej štúdii s Loicom Wacquantom a Samarom Faragem (1994) tvrdia, že štát disponuje v rámci svojho teritória mocou zavádzať zdieľané princípy nazerania na svet, a tie slúžia ako nástroj „symbolického násilia“ (BOURDIEU – WACQUANT – FARAGE 1994: 3), ktoré štát uplatňuje voči svojim občanom. Občania štátu považujú tieto princípy za také samozrejme, až začnú veriť v ich „prirodzenosť“ a existenciu od „nepamäti“. Zabúdajú pritom, že sú iba jednou z mnohých možností nazerania na svet. Ľudia na základe nich automaticky konajú a rešpektujú tak štruktúru štátu i jeho pravidlá väčšinou bez toho, aby authority museli vynucovať ich dodržiavanie pomocou fyzického násilia.

Inštitúcia mestskej samosprávy je byrokratickou organizáciou, ktorá je súčasťou administratívnej sústavy štátu. Plní funkcie štátu na časti jeho územia, disponuje však pritom právomocou samostatne rozhodovať v rámci svojho katastrálneho územia. Podobne ako štát, aj mestská samospráva uplatňuje svoj „monopol na legitímne použitie fyzického a symbolického násilia na vymedzenom území a na prislúchajúce obyvateľstvo“ (BOURDIEU – WACQUANT – FARAGE 1994: 3). Monopol mestskej samosprávy je však výsledkom prenechania časti štátneho monopolu a symbolického kapitálu (kompetencií) štátnych orgánov komunálnym orgánom a je preto limitovaný. Kompetencie mestskej samosprávy sú pod štátnym dohľadom a štát si zachováva status najvyššej authority. Mesto má na svojom území právo rozhodovať o záležitostiach vymedzených zákonmi,³ ktoré boli vypracované a schválené štátnymi orgánmi. Svojimi možnosťami konať výhradne v medziach zákonov štátu prispieva mestská samospráva k reprodukcii štruktúry štátu.

Základnými orgánmi mestskej samosprávy sú primátor a mestské zastupiteľstvo. Funkcia primátora aj funkcie poslancov zastupiteľstva sa obsadzujú na základe priamych volieb občanmi mesta.⁴ Rozhodovanie o verejných záležitostiach je v kompetencii mestského zastupiteľstva. Do tohto procesu je zapojený aj primátor, ktorý mestské zastupiteľstvo zvoláva, vedie jeho rokovanie, svojím podpisom uvádza prijaté uznesenia

do platnosti a rozhoduje v záležitostiach správy mesta, ktoré nie sú vyhradené mestskému zastupiteľstvu.⁵ V dôsledku voliteľnosti poslaneckých funkcií nie je mestské zastupiteľstvo zložené z profesionálnych úradníkov a jeho aktivity závisia od jeho zloženia v jednotlivých volebných obdobiach. To isté platí aj pre funkciu primátora. Od prvých slobodných komunálnych volieb po roku 1989 až do konca roka 2002 zastával funkciu primátora Nových Zámok Ing. Ondrej Csanda. V roku 2002 zvíťazil prvýkrát vo voľbách Ing. Gejza Pischinger, ktorý je v súčasnosti na primátorskom poste už druhé volebné obdobie. Prípad revitalizácie námestia, ktorý je ústredným problémom štúdie, spadá do prvého volebného obdobia primátora Pischingera.

Jedinou skutočnou byrokratickou organizáciou s profesionálnymi zamestnancami v rámci mestskej samosprávy je mestský úrad. Realizuje rozhodnutia mestského zastupiteľstva a organizačne zabezpečuje fungovanie orgánov mestskej samosprávy. Dlhodobá každodenná konfrontácia s pracovnými úkonmi môže viesť u úradníkov v porovnaní s poslancami k vytvoreniu účinných stratégií pri riešení úloh a k lepšej informovanosti a orientácii v administratívnych úkonoch. V dôsledku toho môžu napriek nižšiemu sociálnemu kapitálu (absencii moci rozhodovať) disponovať s oveľa vyšším kultúrnym (informačným) kapitálom.

Podiel na štátnom monopole na symbolické násilie umožňuje inštitúcii mestskej samosprávy šíriť klasifikačné schémy pomocou zákonov a nariadení. Orgány mestskej samosprávy tak napomáhajú distribúcii kategórie občana štátu. Štatútom Mesta i Zákonom o obecnom zriadení (č. 369/1990 Zb.) dochádza zároveň k inštitucionalizácii lokálneho spoločenstva v kategórii obyvateľov mesta.⁶ Ďalšie možnosti distribuovať klasifikačné schémy poskytujú orgánom mestskej samosprávy verejné aktivity. Rozhodnutie o tom, na akých podujatiach sa bude Mesto organizačne alebo finančne podieľať, patrí do kompetencií mestského zastupiteľstva. Ich príprava je však už v rukách realizátorov, a tými sú zamestnanci Mestského úradu, konkrétne Odboru vzdelávania, kultúry a športu.

Prejavom mestského monopolu na symbolické násilie vo sfére organizácie verejných podujatí je skutočnosť, že Mesto je najvyššou autoritou oprávnenou vydávať súhlas s ich konaním na svojom území. Ostatné organizácie sú podľa zákona o verejných kultúrnych podujatiach (č. 96/1991 Zb.) povinné oznamovať pripravované podujatia orgánom mestskej samosprávy. Zasahovať do usporiadania verejných priestranstiev je tiež možné len so súhlasom mestskej samosprávy. Inštaláciu pomníkov môžu preto ostatné inštitúcie len navrhnúť, ich prípadné schválenie je už záležitosťou samosprávnych orgánov. Inštitúcia mestskej samosprávy má v rámci územia mesta pod kontrolou príležitosti šíriť predstavy o minulosti a klasifikačné schémy, akými sú usporadúvanie spomienkových slávností a stavenie pomníkov.

V každej organizácii prebiehajú vnútorné diskusie o konečnej podobe stanovísk prezentovaných, úkonov vykonaných a aktivít organizovaných v jej mene. Dôsledkom voliteľnosti orgánov mestskej samosprávy s právomocou rozhodovať je ich zloženie z jednotlivcov i skupín (členov politických strán a iných organizácií) s rôznorodými názormi. Inštitúcia mestskej samosprávy je teda fórom na výmenu názorov a priestorom na boj o rôzne formy kapitálu.

Hľadanie stratenej minulosti

Nové Zámky patria k pomerne mladým mestám na území Slovenska. Mestské výsady im boli udelené až v roku 1691. Na území mesta stála kedysi renesančná protiturecká pevnosť postavená v 16. storočí. Práve táto skutočnosť sa považuje azda za najdôležitejšiu

fakt v histórii mesta a pevnosť sa vníma ako najvýznamnejší architektonický monument, ktorý sa na území mesta kedy nachádzal. Po tejto pamiatke však niet v súčasnosti v meste ani stopy. Po vytláčení Osmanov z habsburskej monarchie, keď opevnenie prestalo slúžiť svojmu pôvodnému účelu, bola pevnosť jednoducho zbúraná. Z neskoršej historickej výstavby mesta sa zachovalo tiež minimálne množstvo pamiatok. Väčšina budov neprežila bombardovanie počas 2. svetovej vojny. Orgány mestskej samosprávy, ale aj ďalšie organizácie sa svojimi aktivitami všemožne usilujú vykompenzovať nedostatok historických pamiatok v meste. Tieto snahy potvrdzujú viaceré vyjadrenia najvyšších predstaviteľov mestskej samosprávy po roku 1989. Už v roku 1991 napísal vtedajší viceprimátor mesta Štefan Prónay pre regionálny týždenník Naše novosti:

„V poslednom období sme svedkami organizovania rôznych spomienkových podujatí na najrozmanitejšie historické udalosti, alebo jubileá významných osobností. Je to módna záležitosť motivovaná komerčným využitím, a či je to snaha nachádzať svoju identitu. Svoju identitu hľadá celý národ (prostredníctvom politických subjektov), región, obec i jednotliviec. V dnešnom nepokojnom svete, kedy je človek konfrontovaný s novými politickými, ekonomickými no najmä morálnymi skutočnosťami, hľadá oporu, pevný bod. Takýmto sa javí minulosť, no najmä poučenie z nej. Čoraz viac ľudí si uvedomuje pravdivosť Cicerovho výroku uvedeného ako motto i názov tohto príspevku. Z tejto filozofie vychádzali i predstavitelia mesta Nové Zámky, keď sa rozhodli rôznymi formami priblížiť jeho históriu. Jednou je snaha vrátiť centru mesta historickú tvár.“⁷

I keď podľa bývalého viceprimátora nie je možné vrátiť mestu jeho voľakedajší vzhľad, stále je tu možnosť spríjemnenia verejných priestorov. V tejto súvislosti spomenul rôzne formy „priblíženia histórie“, medzi nimi pomenovanie ulíc podľa významných osobností lokálnej histórie, ako aj organizáciu verejných podujatí v rámci osláv 300. výročia udelenia mestských privilégií, pri príležitosti ktorých bol jeho článok publikovaný. V podobnom duchu sa vyjadril aj súčasný primátor Gejza Pischinger, ktorý vníma nedostatok historických pamiatok ako hendikep mesta a minulosť považuje za dôležitú pre napredovanie.⁸ V jednom zo svojich vyjadrení hovorí dokonca priamo o kompenzácii nedostatku historických pamiatok stavaním pomníkov osobnostiam, ktoré významne prispeli k dobrému menu mesta.⁹

Výroky vysokých predstaviteľov mestskej samosprávy svedčia o vnímaní minulosti ako hodnoty. Zároveň naznačujú, že program na kompenzáciu strateného historického vzhľadu mesta patrí od pádu socialistického režimu medzi priority mestskej samosprávy. Pri premenovaní ulíc po roku 1989 sa skutočne dbalo na uplatňovanie názvov súvisiacich s históriou mesta. Keď už sa mesto nemôže popýšiť stojacimi múrmi niekdajšej pevnosti, dostali mená po jej šiestich baštách aspoň ulice lemujúce šesťuholníkový pôdorys centra mesta, ktorý je jediným pozostatkom stavby. Uplatnili sa aj pomenovania po významných osobnostiach súvisiacich s mestom.¹⁰

Oslavy 300. výročia udelenia mestských privilégií boli len jedným z mnohých spomienkových podujatí, ktoré sa v meste konajú. Orgány samosprávy sa každoročne podieľajú na organizácii niekoľkých spomienkových slávností, medzi nimi je napr. oslava výročia oslobodenia mesta spod osmanskej nadvlády, verejná spomienka na druhú svetovú vojnu, slávnosť pri príležitosti výročia narodenia i úmrtia Antona Bernoláka alebo Novozámocký majáles spojený s oslavou výročia vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie.

Príkladom snahy oživiť historický vzhľad mesta prostredníctvom prezentácie hmotných pamiatok na verejnosti je zhotovenie kópie súsošia najsvätejšej Trojice z 18. stor. a jeho umiestnenie priamo na Hlavnom námestí v roku 1993. Pôvodné súsošie stálo kedysi na

námestí, počas socializmu však bolo umiestnené v úzadí pri františkánskom kláštore. Kvôli ťažkému poškodeniu sa na verejnosť dostala len kópia monumentu, niekoľko plastík z pôvodného súsošia skončilo po ich reštaurácii v miestnom lapidáriu. Pozoruhodným príkladom záujmu o minulosť sú aj úvahy o rekonštrukcii časti bývalej pevnosti, s ktorou prišlo občianske združenie Nové Zámky - Naarden „duchovný most“, snaha však ostala zatiaľ nerealizovaná.¹¹

Pomníky ako prostriedok šírenia reprezentácií

Ťažiskom tejto štúdie je vzťah medzi vnímaním minulosti ako hodnoty a pretváraním verejných priestranstiev. Najviac pozornosti budem preto venovať pomníkom postavenými na počesť historických udalostí a významných osobností. Podobne ako historické pamiatky, aj pomníky sú materiálnymi objektmi pripomínajúcimi minulosť. Na rozdiel od nich však nie sú priamymi „svedkami“ obdobia, ktoré majú pripomínať. Kým pamiatky charakterizuje priamy kontakt s minulými obdobiami, pomníky sú výsledkom retrospektívy. Nikdy neslúžili k žiadnemu praktickému účelu, boli postavené vyslovene na to, aby pripomínali významné momenty z minulosti, alebo ľudí, ktorí v týchto momentoch figurovali.

O pomníkoch môžeme uvažovať ako o trvanlivých prostriedkoch šírenia predstáv. Podľa teórie aktívneho externalizmu hrajú podnety z vonkajšieho prostredia aktívnu úlohu v „spúšťaní kognitívnych procesov“ (CLARK – CHALMERS 1998: 7). Materiálne objekty, nápisy, ale aj rôzne podnety zo sociálneho prostredia môžu slúžiť ako kľúče pri vyvolávaní spomienok, či už sú to spomienky na vlastné skúsenosti alebo poznatky získané v minulosti. Dan Sperber popisuje mechanizmus šírenia predstáv ako kauzálny reťazec mentálnych a verejných reprezentácií. Pod mentálnymi reprezentáciami pritom rozumie napríklad spomienky, presvedčenia alebo úmysly, čiže reprezentácie, ktorých autor i používateľ je tá istá osoba (SPERBER 1996: 32). Ako príklady verejných reprezentácií uvádza signály, vyjadrenia, texty alebo obrazy (1996: 24) a považuje ich za „prostriedky komunikácie medzi ich používateľom a producentom, ktorí sú dvoma odlišnými osobami“ (SPERBER 1996: 32). Komunikácia, a teda aj šírenie reprezentácií fungujú nasledovne. Mentálne reprezentácie jednotlivca sa pretransformujú na verejné reprezentácie, ktoré sa prejavujú napríklad vo forme hovoreného slova, nápisov, gest, obrazov alebo materiálnych objektov. Tie slúžia ako vstupné impulzy pre ďalších jednotlivcov, ktorí si na základe nich vytvárajú svoje mentálne reprezentácie, a tie môžu viesť k vytvoreniu nových verejných reprezentácií atď.

V Sperberovom modeli je šírenie predstáv výsledkom interakcií medzi individuálnymi kognitívnymi mechanizmami a vonkajším prostredím. Mediátormi reprezentácií medzi mysľami jednotlivcov sú materiálne zásahy do prostredia, ktoré sú vnímateľné ľudskými zmysľami. Dôležitú úlohu v tomto procese hrá pamäť jednotlivcov. Podobne ako vyvolávanie spomienok, aj šírenie predstáv funguje na princípe aktivácie pamäťových stôp zanechaných v mysľach jednotlivcov ich minulými skúsenosťami. Rozdiel je v tom, že v prípade spomínania ide o opakovanú aktiváciu pamäťovej stopy u jedného jednotlivca, kým v prípade šírenia reprezentácií „putuje“ informácia od človeka k človeku. V mysli toho, kto informáciu prijíma, sa však nevytvára kópia vyslanej informácie. Sperber (1996: 58) nehovorí o šírení totožných, ale iba podobných reprezentácií.

Pomníky sú materializované verejné reprezentácie, ktoré môžu slúžiť ako vstupné impulzy na vytváranie mentálnych reprezentácií v mysľach jednotlivcov. Na rozdiel od spomienkových slávností, ktoré sú tiež formou „verejného spomínania“ a šírenia reprezentácií, majú tú výhodu, že sú to hmotné objekty dlhodobo vystavené na verejných priestranstvách, a nie udalosťami epizodického charakteru. Popri svojej trvanlivosti

a viditeľnosti majú však nevýhodu poskytovania minimálnych informácií. Spreádzajú ich väčšinou len nápisy zverejňujúce meno osobnosti, prípadne udalosti, ktorú má monument pripomínať, niektoré monumenty sú dokonca bez nápisov. Na to, aby mohli fungovať ako prostriedky šírenia informácií, musí prijímateľ odkazu dostať dodatočné informácie.

Okrem toho, že pomníky slúžia ako prostriedok distribúcie predstáv o minulosti, prispievajú aj k pretváraniu verejných priestranstiev. Monument vytvára okolo seba nový mikro-priestor, môže slúžiť ako orientačný bod, miesto súkromných stretnutí i ako priestor na verejné aktivity. Okolie mnohých z nich sa stáva priestorom na spomienkové slávnosti, a tým vzniká prepojenie dvoch foriem šírenia predstáv o minulosti i distribúcie klasifikačných schém.

Novým Zámkom osud nedoprial mnoho pamiatok, ktoré by dokumentovali dávnejšiu minulosť mesta. Ich nedostatok sa lokálne organizácie snažia kompenzovať aj umiestňovaním pomníkov pripomínajúcich významné osobnosti alebo udalosti na verejných priestranstvách. Od roku 1989 pribudlo v uliciach mesta viacero pomníkov a pamätných tabulí. Každý z novozámockých pamätníkov pripomína udalosť alebo osobnosť lokálnych dejín, nenájde tu zatiaľ nijaký monument čisto nadlokálneho charakteru.¹²

Prípad revitalizácie Hlavného námestia v Nových Zámkoch

Hlavné námestie, ako už prezrádza jeho názov, je centrálnym novozámockým námestím. Nachádza sa v geometrickom strede bývalej renesančnej pevnosti. Pri pohľade na mapu mesta zistíme, že je to jediná väčšia voľná plocha v centre mesta vhodná na zhromažďovanie. O jeho význame svedčia mnohé zmeny, ktorými námestie prešlo počas 20. storočia. Nové Zámky boli totiž v priebehu storočia vystavené viacerým zmenám hraníc i režimov. Do roku 1918 patrili k uhorskej časti Habsburskej monarchie, potom boli pričlenené k Československej republike. V roku 1938 bolo mesto na základe Viedenskej arbitráže pripojené k Maďarsku a po skončení druhej svetovej vojny sa opäť stalo súčasťou obnoveného Československa. V povojnovom Československu zažili obyvatelia mesta dve zásadné politické zmeny, v roku 1948 nástup komunistického režimu a v roku 1989 jeho pád. Nakoniec došlo v roku 1993 k rozpadu Československa a vzniku Slovenskej republiky.

Každá politická zmena, okrem vzniku SR, priniesla aj zmenu názvu námestia. Po roku 1918 sa Námestie Lajosa Kossutha¹³ zmenilo na Hlavné námestie. Po roku 1938 bolo opäť premenované na Námestie Lajosa Kossutha (Kossuth Lajos-tér), po roku 1945 bolo pomenované po prezidentovi Benešovi. Po komunistickom prevrate v roku 1948 dostalo meno po prvom robotníckom prezidentovi Klementovi Gottwaldovi, pri ktorom vydržalo až do prevratu 1989, keď mu vrátili politicky neutrálny názov „Hlavné námestie“ z čias prvej ČSR.

Mnohé zo spomínaných politických zmien spreádzali aj likvidácie a inštalácie pomníkov. Pred rokom 1918 stála na dnešnom Hlavnom námestí socha maďarského politika, významnej postavy revolúcie 1848/49 Lajosa Kossutha, ako aj pomník padlým bojovníkom v tejto revolúcii. Po pripojení mesta k vznikajúcemu Československu padli oba pomníky za obeť politickej zmene a na ich miesto bolo na námestí umiestnené súsošie Sv. Trojice. Medzitým obnovili pamätník revolúcie 1848/49, po roku 1945 ho však definitívne odstránili. Po druhej svetovej vojne sa dostala na námestie pred budovu novopostavenej radnice socha Antona Bernoláka, ktorú v roku 1967 nahradilo súsošie s názvom „Vítazstvo“ od novozámockého rodáka Juraja Meliša. Z námestia bolo počas socializmu odstránené aj súsošie Svätej Trojice, ktorého kópia sa sem dostala opäť v roku 1993.

Poslednou zmenou vzhľadu námestia bola spomínaná revitalizácia v roku 2005.

Plán rekonštrukcie bol bez akýchkoľvek závažných námietok odsúhlasený mestským zastupiteľstvom.¹⁴ Podľa plánu mala byť na námestie z parku neďaleko centra presunutá socha Antona Bernoláka, a zároveň tu mala byť umiestnená novovytvorená socha Györgya Széchényiho. Z námestia malo byť z koncepčných dôvodov odstránené súsošie „Vítazstvo“, ako aj busta Lajosa Kassáka.¹⁵ Ich odstránenie nebolo výsledkom snahy zbaviť sa nechcených symbolov. Lajos Kassák bol avantgardným umelcom, pamiatku ktorého aj po odstránení busty pripomína pamätná tabuľa na budove školy, ktorú navštevoval. V roku 2007 mu na pešej zóne dokonca odhalili sochu. Busta z námestia je dnes umiestnená v mestskej galérii umenia. Keby bolo súsošie „Vítazstvo“ považované za nežiaduci symbol bývalého režimu, určite by sa boli predstavitelia mesta postarali o jeho odstránenie oveľa skôr. Oba pomníky padli skôr za obeť novej priestorovej koncepcii námestia.

Prvý kodifikátor spisovnej slovenčiny Anton Bernolák pôsobil posledných 15 rokov svojho života v Nových Zámkoch ako farár a okresný dekan (HORVÁTH 1998: 145). Jeho socha bola odhalená v roku 1937 v parku neďaleko kaplnky stojacej na mieste dnes už neexistujúceho cintorína, na ktorom bol Bernolák pochovaný. V roku 1938, keď bolo južné Slovensko a s ním aj Nové Zámky pripojené k Maďarsku, sochu presťahovali do Žiliny. Po vojne, keď Nové Zámky opäť pripadli Československu, bola socha prevezená späť do Nových Zámok a umiestnená na dnešnom Hlavnom námestí pred budovou radnice. V roku 1967 ju premiestnili do parku približne na to isté miesto, kde stála pôvodne. Myšlienka presunúť sochu na Hlavné námestie sa objavila tesne po prevrate 1989. Svedčí o tom článok uverejnený v týždenníku Naše novosti v marci 1990, v ktorom sa autorka zaoberá otázkou premiestnenia sochy.¹⁶ Želanie premiestniť sochu prezentovali aj predstavitelia Matice slovenskej na slávnostnom zhromaždení pri príležitosti výročia narodenia Antona Bernoláka v októbri 2003. Riaditeľ Domu Matice slovenskej v Šuranoch Jozef Steiner oslovil primátora výzvou, aby Mesto poskytlo soche „dôstojnejšie miesto“ na Hlavnom námestí. Vedúci Odboru vzdelávania, kultúry a športu Mestského úradu v rozhovore potvrdil, že umiestnenie sochy priamo v srdci mesta nebolo len prianím Matice slovenskej, ale aj zástupcov Mesta. György Széchényi bol ostrihomským arcibiskupom, ktorý v roku 1691 udelil Novým Zámkom mestské výsady. Tento aspekt jeho osobnosti zvečnil aj autor sochy novozámocký sochár Tibor Szilágyi, keď Széchényiho zobrazil s výsadnou listinou v ruke.¹⁷ Dielo bolo vytvorené na objednávku Mesta v roku 2005.

Obe osobnosti, Bernolák aj Széchényi, majú svoj etnický aspekt. Zásluhy na procese vytvárania spisovného jazyka dopomohli Antonovi Bernolákovi k významnému miestu v slovenskom národnom „panteóne“. Práve tento jeho čin sa pravidelne spomína pri spomienkach venovaných jeho pamiatke, ktoré každoročne organizuje Matica slovenská spolu s Mestom Nové Zámky, mestským Múzeom Jána Thaina a Rímskokatolíckym farským úradom. Priestor na tieto oslavy poskytujú pamätné miesta A. Bernoláka (FERENCOVÁ 2005: 28), medzi ktoré patrí aj jeho socha. Socha je okrem toho významným bodom slávnostného aktu pri vyhodnotení literárnej súťaže pre žiakov základných a stredných škôl „Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko“, ktorá prebieha práve v Nových Zámkoch a podieľa sa na ňom Miestny odbor Matice slovenskej v Nových Zámkoch.

Ostrihomský arcibiskup György Széchényi určite nepatrí medzi najvýznamnejšie osobnosti maďarskej histórie, viaceré skutočnosti však poukazujú na vnímanie jeho osobnosti ako etnického Maďara. Svedčí o tom napríklad fakt, že po umiestnení jeho sochy na Hlavnom námestí začali miestne inštitúcie zastupujúce Maďarov využívať priestor okolo monumentu pri svätoštefanských oslavách. Príkladom chápania Széchényiho ako Maďara zo strany Slovákov je reakcia na odhalenie jeho sochy uverejnená v Slovenských národných

novinách.¹⁸ Autor článku považuje umiestnenie Széchényiho sochy k soche Bernoláka za „krok k maďarizácii Nových Zámkov“ a o niekdajšom arcibiskupovi píše, že „bol a navždy ostane príslušníkom cudzieho štátu“.

Etnické chápanie oboch osobností potvrdzujú aj viaceré momenty slávnostného odhalenia ich sôch, ktoré sa konalo v novembri 2005. Ich etnický význam bol však prezentovaný v kontexte ich významu pre lokalitu. Organizátori využili úlohu oboch osobností v lokálnych dejinách a povýšili ju nad ich etnický aspekt, aby tak zdôraznili rovnocennosť maďarských a slovenských obyvateľov mesta.

K verejným podujatiam pristupujem ako k predstaveniam. Ich účastníkov môžeme rozdeliť na dve základné skupiny – na aktérov (aktívnych) a divákov (pasívnych). Rozdeleniu účastníkov zodpovedá aj rozdelenie priestoru na aktívny priestor, v ktorom sa pohybujú aktéri a na pasívny, vyhradený pre divákov. Slávnosť odhalenia sôch v Nových Zámkoch sa konala na otvorenom priestranstve Hlavného námestia. Aktívny priestor (improvizované javisko) bol oddelený od pasívneho priestoru (hľadiska) mobilným zábradlím. Podstatou predstavenia je distribúcia reprezentácií. Aktéri disponujú symbolickým kapitálom, ktorý im umožňuje pohybovať sa v „aktívnom priestore“ a šíriť reprezentácie, kým diváci sú ich prijímatelmi (konzumentmi). Mesto často organizuje podujatia v spolupráci s inými inštitúciami. V prípade slávnosti odhalenia sôch bola však inštitúcia mestskej samosprávy výhradným organizátorom. Zostavenie programu i výber aktérov bolo v réžii zástupcov Mesta, čo umožnilo neohrozenú dominanciu ich preferencií. Táto skutočnosť zabezpečila jeho predstaviteľom monopol na šírenie reprezentácií v rámci podujatia. Organizátori využili svoj monopol na distribúciu informácií na šírenie myšlienky rovnocennosti Maďarov a Slovákov a na zdôraznenie ich príslušnosti k lokalite ako zjednocujúceho elementu.

Autorka článku o slávnosti odhalenia sôch, uverejneného v denníku Új szó napísala, že podujatie symbolizovalo maďarsko-slovenské spolužitie.¹⁹ Takúto interpretáciu potvrdzujú aj slová jedného z oficiálnych hostí, vtedajšieho podpredsedu vlády pre európske záležitosti, ľudské práva a menšiny Pála Csákyho, ktorý ich vo svojom príhovore označil za príslušníkov dvoch rôznych národností. Zároveň o nich povedal, že ich vníma ako dvoch bratov, ktorí majú symbolizovať vzájomnú úctu, potrebu spoločného spolunažívania Slovákov a Maďarov.²⁰

Neboli to len slová, pomocou ktorých organizátori prezentovali etnickú rovnocennosť a toleranciu medzi slovenskými a maďarskými obyvateľmi mesta. Na šírenie tohto odkazu využili aj neverbálne prostriedky. Ako prvý z nich spomeniem používanie slovenského a maďarského jazyka počas podujatia. Tak, ako to na verejných podujatiach organizovaných Mestom Nové Zámky obvykle býva, všetky slovné prejavy odzneli v oboch jazykoch. Jednotlivé body programu uvádzal moderátor v slovenčine, po ktorom vždy vystúpila moderátorka v maďarskom jazyku. Primátor a podpredseda vlády predniesli svoje príhovory dvojazyčne a v rámci kultúrneho programu odzneli dve básne, jedna v slovenčine a jedna v maďarčine.

Dôležitú úlohu pri šírení myšlienky etnickej rovnocennosti hralo využívanie časových momentov. Skutočnosť, na ktorom mieste v poradí sa určitý úkon vykoná, sa môže vnímať ako významná. Často to, čo sa vysloví alebo udeje ako prvé (niekedy naopak, ako posledné), sa vníma ako dôležitejšie. Na slávnosti v Nových Zámkoch sa samotný akt odhalenia sôch udial v tom istom momente a to isté platí aj pre kladenie vencov k obojsochám. Pri posväcovaní sôch sa prejavilo vnímanie osobností etnických symbolov. Sochu Gy. Széchényiho posvätil katolícky kňaz, ktorý v meste celebruje maďarské bohoslužby, kým sochu A. Bernoláka svätil páter z miestneho františkánskeho kláštora, ktorý slúži

bohoslužby v slovenčine. Vykonalie aktu posvätenia súčasne však zdôrazňuje spomínanú etnickú rovnocennosť.

Pri verbálnych prejavoch nie je možné prezentovať viac textov naraz tak, aby boli zrozumiteľné. Je teda logické, že niečo musí odznieť skôr a niečo neskôr. Na podujatí odzneli skôr informácie v slovenčine, čo vyplýva zo zákona o štátnom jazyku (č. 270/1995 Zb., §5, ods. 7). Aktéri vystupujúci v slovenskom a v maďarskom jazyku (moderátori a recitátorky) však prichádzali aj odchádzali z pódia naraz.

Aj samotné priestorové usporiadanie námestia potvrdzuje zámer vyjadriť rovnocennosť slovenského a maďarského obyvateľstva. Hlavné námestie má tvar obdĺžnika. Približne v jeho geometrickom strede je umiestnené barokové, etnicky neutrálne súsošie Sv. Trojice. Pred poslednými presunmi monumentov stálo pred budovou Mestského úradu, v strednej časti jednej zo strán námestia súsošie „Vítazstvo“. Po jeho odstránení ostalo miesto po ňom prázdne. Sochy A. Bernoláka a Gy. Széchényiho boli umiestnené symetricky naľavo a napravo od tohto miesta. Žiadna z nich nedostala privilégium stáť v centrálnej časti, čo by sa mohlo vnímať ako zdôraznenie významu na úkor tej druhej.

Okrem etnickej rovnocennosti a tolerancie zdôraznili organizátori aj príslušnosť k lokalite, a to prostredníctvom interpretácie Bernoláka a Széchényiho ako významných osobností v dejinách mesta²¹ a tiež pomocou prezentácie symbolov mesta. Primátor mal na sebe z titulu svojej funkcie predstaviť mesta talár a na krku primátorskú reťaz s vyobrazením mestskej pečate. V aktívnom priestore bola na viditeľnom mieste umiestnená zeleno-biela vlajka mesta a mestský erb. Na vencoch, ktoré položili k sochám, bola príviazaná zelená a biela stužka. Používanie mestských symbolov „pri výkone samosprávy“ je povinnosťou Mesta vyplývajúcou zo zákona o obecnom zriadení i zo štatútu mesta²². Keďže inštitúcia mestskej samosprávy bola jediným organizátorom podujatia, neobjavili sa v aktívnom priestore žiadne etnické symboly. Inštitúcia mesta si zabezpečila dominanciu v aktívnom priestore a znemožnila akékoľvek nekontrolované prejavy etnického charakteru. Predstavitelia Matice slovenskej mali so sebou štátnu vlajku Slovenskej republiky i vlajku svojej inštitúcie, podujatia sa však zúčastnili ako diváci a celý čas sa zdržiavali v pasívnom priestore. Predstavitelia inštitúcií zastupujúcich Slovákov a Maďarov nedostali príležitosť prejavíť sa v aktívnom priestore a nemali možnosť šíriť reprezentácie v rámci tohto podujatia.

Záver

Príklad revitalizácie Hlavného námestia v Nových Zámkoch svedčí o tom, že aj na pohľad nepragmatické aktivity, ako je „oživovanie“ minulosti, môžu hrať dôležitú úlohu v politike. Pretváranie verejných priestranstiev sa často uskutočňuje s cieľom spríjemniť ich vzhľad. Za pozoruhodnú skutočnosť považujem, že spríjemnenie vzhľadu novozámockého Hlavného námestia spočívalo v prezentácii minulosti mesta v podobe dvoch sôch významných osobností lokálnych dejín. Takéto konanie je súčasťou snáh vykompenzovať nedostatok historických pamiatok.

Pri slávnostnom odhalení boli obe osobnosti, ktorých sochy boli na námestí umiestnené, priradené k jednej z dvoch dominantných etnických skupín žijúcich v meste. Arcibiskup Széchényi bol prezentovaný ako etnický Maďar a Anton Bernolák ako príslušník slovenského národa. Ich umiestnenie na námestie môžeme preto považovať za demonštráciu prítomnosti Slovákov a Maďarov v meste. Zástupcovia samosprávy sa však postarali o prezentáciu týchto dvoch etnických skupín a kategórií ako rovnocenných a zjednotených. Zjednocujúcim elementom má byť ich lokálna príslušnosť.

Slovensko je vnímané ako národný štát. Takéto chápanie je zakomponované aj do ústavy SR, podľa ktorej je jeho obyvateľstvo zložené zo slovenského národa a národnostných

menšín. V individuálnej rovine majú všetci občania štátu bez ohľadu na národnosť rovnaké práva a povinnosti. Na skupinovej úrovni však figuruje slovenský národ ako „vlastník“ štátu, ktorý je ostatným národnostiam nadradený. V praxi sa to prejavuje predovšetkým v tom, že slovenský jazyk je ústavou stanovený ako štátny jazyk. Organizácie zastupujúce Slovákov na lokálnej úrovni v Nových Zámkoch sa snažia nadradený status svojej skupiny všemožne potvrdzovať. Inštitucionálni zástupcovia Maďarov zase vyvíjajú rôzne snahy, aby si vybojovali minimálne rovnocennú pozíciu. Tento zápas sa prejavuje aj vo sfére interpretácie minulosti a stavania pamätníkov. Pomocou nich sa každá strana snaží zviditeľniť svoj pohľad na dejiny a demonštrovať prítomnosť svojej skupiny. Vzhľadom na mestský monopol vo sfére rozhodovania o zásahoch do verejných priestranstiev prebieha tento zápas na poli mestského zastupiteľstva.

Do zápasu oboch skupín v rámci etnickej schémy vstupuje v Nových Zámkoch z pozície svojej moci súčasný primátor mesta. Viaceré skutočnosti naznačujú, že presadzuje politiku etnickej rovnováhy a podpory lokálnej príslušnosti. Jedným príkladom takéhoto prístupu bolo aj slávnostné odhalenie sôch Antona Bernoláka a Györgya Széchényiho. Keďže organizácia mestských podujatí je v rukách Mestského úradu ako výkonného orgánu zastupiteľstva, zamestnanci úradu spolu s primátorom disponujú symbolickým kapitálom, ktorý im umožňuje presadiť svoj koncept podujatia. V ich kompetencii bola príprava programu i výber aktérov. Vzhľadom na to, že slávnosť organizovali bez spolupráce s inou organizáciou, rozhodovanie o koncepte podujatia ostalo vnútornou záležitosťou inštitúcie a jej predstavitelia si zabezpečili monopol na šírenie informácií.

Hoci organizátori prezentovali umiestnenie sochy A. Bernoláka spolu so sochou arcibiskupa Széchényiho v centre mesta ako vyjadrenie rovnocennosti, autor spomínaného článku v Slovenských národných novinách tento počín interpretoval ako „maďarizáciu“.²³ Jeho interpretácia je náznakom vnímania prítomnosti symbolu Slovákov na námestí spolu so symbolom Maďarov ako znižovanie nadradeného statusu Slovákov, ktorý vyplýva z chápania Slovenskej republiky ako ich národného štátu. Prípád revitalizácie Hlavného námestia môžeme teda popísať ako snahu zástupcov Mesta postaviť etnické skupiny na jednu úroveň v rámci lokality a reakciu na podujatie ako prejav zápasu Slovákov o zachovanie hierarchicky výhodnejšej pozície v štáte aj na lokálnej úrovni.

POZNÁMKY

- 1 Podľa výsledkov sčítania žije v meste 42 262 obyvateľov, z toho je 69,7 % Slovákov a 27,5% Maďarov.
- 2 V oboch prípadoch mám na mysli interpretácie objavujúce sa v miestnej tlači alebo na verejných podujatiach.
- 3 Zákomom č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.
- 4 Mestské zastupiteľstvo môže zriadiť mestskú radu zloženú z poslancov, ktorá plní funkciu poradného orgánu primátora, ale aj výkonného a kontrolného orgánu mestského zastupiteľstva (§ 14 Zákona č. 369/1990 Zb.). V kompetencii mestského zastupiteľstva je zriaďovať aj komisie zložené z predsedu z radov poslancov a ďalších občanov navrhnutých mestským zastupiteľstvom. Komisie môžu byť stále, určené na riešenie určitej vymedzenej kategórie problémov, alebo dočasné, zriadené za účelom splnenia konkrétnej úlohy. (§ 15 Zákona č. 369/1990 Zb.)
- 5 Podľa § 13 ods. 4 a 6 a § 24 ods. 2 Zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení.
- 6 Podľa čl. 1 ods. 1 Štatútu Mesta Nové Zámky a § 1 Zákona č. 369/1990 Zb. mesto „združuje

- občanov, ktorí majú na jeho území trvalý pobyt“. Čl. 5 Štatútu a § 3 Zákona vymedzujú práva a povinnosti obyvateľov mesta/obce.
- 7 PRÓNAY, Š.: “Historia Magistra Vitae”. *Naše novosti*, roč. 31, č. 42 z 22. októbra 1991, s. 1.
  - 8 Údaje pochádzajú z rozhovoru s primátorom mesta Ing. Gejzom Pischingerom, uskutočneného v roku 2005.
  - 9 SZÁZ, I.: “Győzelem helyett érsek és tudós.” *Új Szó online* z 28. 10. 2005, <http://www.ujso.com/clanok.asp?vyd=20051028&cl=141124>
  - 10 Šírenie predstáv o dejinách lokality pomocou názvov verejných priestranstiev garantuje Zákon o obecnom zriadení i Štatút Mesta Nové Zámky. V dokumentoch je stanovené, že pri pomenúvaní verejných priestranstiev sa prihliada na históriu obce (mesta) a názvy „nepriľiehavé vzhľadom na históriu obce“ sú neprípustné (čl. 3, ods. 3 Štatútu Mesta Nové Zámky; § 2b čl. 3 Zákona č. 369/1990 Zb.).
  - 11 STERNOVÁ, M.: “Prezentácia projektu.” *Castrum novum*, roč. 13, č. 1 z 8.1. 2003, <http://www.novezamky.sk/Cn/2003/2003-01s/projekt.html>.
  - 12 Prvou výnimkou bude súsošie Cyrila a Metoda, ktorého inštalácia sa zatiaľ len plánuje.
  - 13 V texte som uviedla preklad maďarského názvu „Kossuth Lajos-tér“. Predtým námestie vystriedalo názvy „Mestský trh“ (Várpiac) a „Námestie Sv. Trojice“ (Szent Háromság-tér).
  - 14 Zápisnica z XVIII. Zasadnutia Mestského zastupiteľstva Nové Zámky z 22.2. 2005, <http://www.novezamky.sk/Samos/msz/zapisnice/2005/2202.rtf> a Zápisnica z XIX. Zasadnutia Mestského zastupiteľstva Nové Zámky z 5.4. 2005, <http://www.novezamky.sk/Samos/msz/zapisnice/2005/0504.rtf>.
  - 15 Zápisnica z XIX. Zasadnutia Mestského zastupiteľstva Nové Zámky z 5.4. 2005.
  - 16 ŠIMO-SVRČEKOVÁ, M.: “Zmeny áno, ale na správnom mieste.” In: *Naše novosti*, roč. 30, č. 11 z 13. 3. 1990, s. 2.
  - 17 SZÁZ, I.: “Széchényi György szobra díszíti majd a főteret.” In: *Új Szó online*, zo 14.10. 2005, <http://www.ujso.com/clanok.asp?vyd=20051014&cl=139817>.
  - 18 BARTOŠEK, F.: “Kultúrna autonómia.” *Slovenské národné noviny*, roč. 17 (21), č. 1-2 z 24. 1. 2006, http://www.matica.sk/snn/2006/01_06.htm.
  - 19 SZÁZ I.: “A magyar-szlovák együttélést szimbolizálja a szoboravatás.” *Új Szó online*, 21.11. 2005, <http://www.ujso.com/clanok.asp?vyd=20051121&cl=142989>.
  - 20 SZÁZ, I.: “A magyar-szlovák együttélést szimbolizálja a szoboravatás.” *Új Szó online*, z 21.11. 2005. <http://www.ujso.com/clanok.asp?vyd=20051121&cl=142989>
  - 21 Takto ich predstavili moderátori podujatia i primátor mesta vo svojom príhovore.
  - 22 Podľa ods. 2 čl. 1 Štatútu Mesta Nové Zámky a § 1b Zákona č. 369/1990 Zb.
  - 23 BARTOŠEK, F.: “Kultúrna autonómia.” *Slovenské národné noviny*, roč. 17 (21), č. 1-2 z 24. 1. 2006, http://www.matica.sk/snn/2006/01_06.htm. Článok nie je oficiálnym vyjadrením lokálnych zástupcov Matice slovenskej, ale reakciou zvonka.

LITERATÚRA

- ANDERSON, B.: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York: Verso 1991.
- BOURDIEU, P.: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press 1977.
- BOURDIEU, P.: *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press 1990.
- BOURDIEU, P. – WACQUANT, L. J. D. – FARAGE, S.: “Rethinking the State: Genesis and Structure of the Beraucratic Field.” In: *Sociological Theory*, 12/1994, 1, s. 1 18.
- BRUBAKER, R. – LOVEMAN, M. – STAMATOV, P.: “Ethnicity as Cognition.” In: *Theory and Society*, 33/2004, 1, s. 31-64.

- CLARK, A. – CHALMERS, D.: “The extended mind.” In: *Analysis*, 51/1998, 1, s. 7-19.
- D’ANDRADE, R.: *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge: University press 1995.
- FERENCOVÁ, M.: “Spomienkové slávnosti: Ako inštitúcie ovplyvňujú identifikačné procesy?” In: *Slovenský národopis*, 51/2005, 1, s. 19-36.
- HORVÁTH, P.: *Anton Bernolák*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej 1998.
- ROSCH, E.: “Principles of Categorization“ In: E. Rosch – B. B. Lloyd /eds./, *Cognition and Categorization*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates 1978, s 28.
- SPERBER, D.: *Explaining Culture*. Oxford, UK – Cambridge, MA: Blackwell Publishers 1996.
- VERDERY, K.: *The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsocialist Change*. New York, Columbia University Press 1999.

Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA č. 2/5104/25 „Miestny a regionálny rozvoj v kontexte európskej integrácie“.

COEXISTENCE CAST IN BRONZE: MONUMENTS OF SIGNIFICANT PERSONS AS MEANS OF ORGANIZED DISTRIBUTION OF CLASSIFICATORY SCHEMES

Summary

The study provides an account on institutional distribution of classificatory schemes. The author focuses on the role of the idea of valuable past in the policy of the Municipal Government in the ethnically mixed town of Nové Zámky in South-Western Slovakia. She analyses the case of revitalisation of the Main Square that represents the central public space of the town. This process undertaken in 2005 rested in the removal of old monuments and the installation of new ones. Instead of the so called “Victory sculpture” placed there in the 1960s and the bust of an avant-garde artist and a native of the town Lajos Kassák installed in the early 1990s another two statues have been placed at the Main Square: the statue of the archbishop of Esztergom György Széchényi, and the statue of Anton Bernolák who was a catholic priest and the author of the first version of Slovak literary language.

The study is based on data from ethnographic fieldwork and written documents (press and official documents). The author tackles monuments as a form of public commemoration. Referring to Sperber’s epidemiology of representations as well as to the active externalist approach she considers the statues as agents in the process of the distribution of representations. She argues that the municipality representatives in Nové Zámky show a tendency to use monuments as reminders of local history compensating the lost historical appearance of the town. However, the mentioned statues represent not only significant persons of local history, but they are also interpreted as ethnic symbols: Bernolák is treated as a famous Slovak and Széchényi as a famous Hungarian. This enabled their usage in the efforts to promote ethnic balance and tolerance between Slovak and Hungarian inhabitants of the town. The author concludes that such manifestations of equality compensate the subordinated status of Hungarian minority in relation of the state-nation of Slovaks. This is not always accepted by the representatives of Slovaks who tend to interpret the mentioned policy as a violation of their dominant status in “their own” nation-state.

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 56, 2008, Number 1

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,

810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,

P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 56, 2008, No 1

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 56, 2008, Nr. 1

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616
